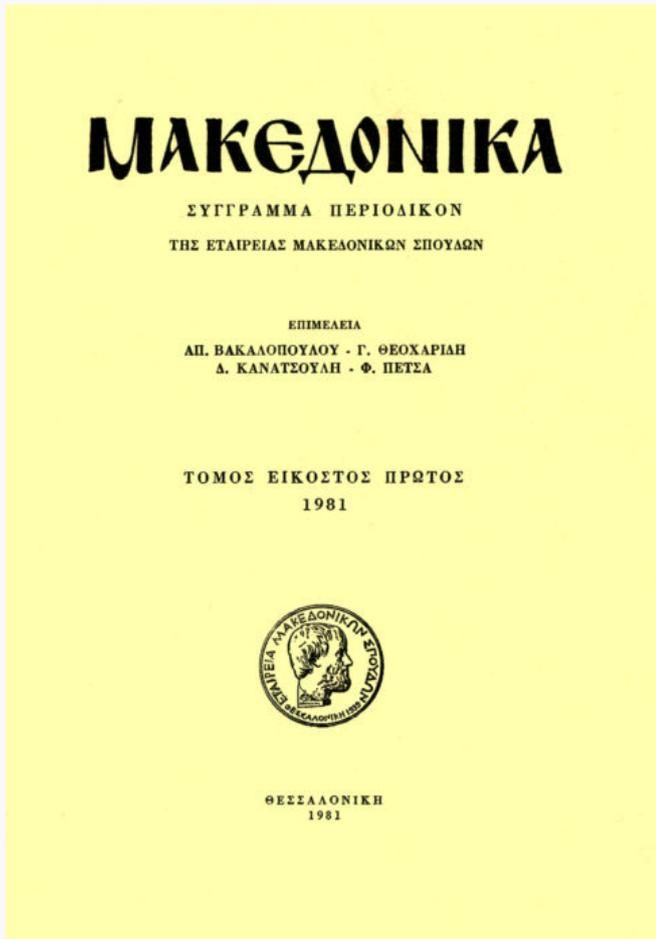

Μακεδονικά

Τόμ. 21, Αρ. 1 (1981)

Μέγας Αλέξανδρος, 2300 χρόνια από τον θάνατο του

Γιάννης Π. Τουρατσόγλου

doi: [10.12681/makedonika.448](https://doi.org/10.12681/makedonika.448)

Copyright © 2014, Γιάννης Π. Τουρατσόγλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τουρατσόγλου Γ. Π. (1981). Μέγας Αλέξανδρος, 2300 χρόνια από τον θάνατο του. *Μακεδονικά*, 21(1), 441-444. <https://doi.org/10.12681/makedonika.448>

ταχώρηση φωτογραφικῶν ἀναπαραστάσεων τῶν κτιτορικῶν ἐπιγραφῶν, καθὼς καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀπόψεων τῶν κτισμάτων.

Χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ διατριβὴ τοῦ Γ. Γούναρη ἐκπληρᾶνε ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις τοὺς στόχους ἐνὸς ἄριτου ἐπιστημονικοῦ ἔργου καὶ ἀποτελεῖ σημαντικὴ συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῆς μεταβυζαντινῆς τέχνης στὸ βορειοελλαδικὸ καὶ βαλκανικὸ χῶρο.

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου
τοῦ Αἴμου

B. N. ΚΥΡΙΑΚΟΥΔΗΣ

Μέγας Ἀλέξανδρος, 2300 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του. Αὐτὸς εἶναι ὁ τίτλος τοῦ καλαισθητοῦ τόμου-ἀφιέρωμα πού κυκλοφόρησε τὸ 1980 στὴ Θεσσαλονικὴ Ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν ὡς 57ο δημοσίευμα τῆς σειρᾶς τῶν Ἐκδόσεων τῆς Μακεδονικῆς Βιβλιοθήκης, γιὰ νὰ τιμήσει τὴν μνήμη, τὸ ἔργο καὶ τὴν ἀκτινοβολία τοῦ μεγάλου στρατηλάτη καὶ δραματιστῆ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πρόλογο τοῦ Προέδρου τῆς Ἐταιρείας (σελ. ζ'-ι') καὶ μιὰ Εἰσαγωγὴ ἀπὸ τὸν Δ. Κανατσούλη, πού ἐξετάζει τὸ πολιτιστικὸ ἔργο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (σελ. ιγ'-κδ'), ὁ τόμος περιλαμβάνει καὶ δέκα ὀκτὼ ἄρθρα ἰσαριθμῶν ξένων καὶ ἐλλήνων μελετητῶν, προσκεκλημένων ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν εἰδικὰ γιὰ τὴν περίπτωση νὰ διαπραγματευθοῦν θέματα ἀναφερόμενα στὸν γιὸ τοῦ Φιλίππου.

Ὡστόσο, τὸσον ἀπὸ τὸν Πίνακα Περιεχομένων, ὅπου οἱ σχετικὲς προσφορὲς παρατίθενται χωρὶς κάποια εἰδολογικὴ κατὰ ἐνότητα θεμάτων κατάταξη, ὅσο καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς τίτλους τῶν ἄρθρων, δὲν διαφαίνεται προσπάθεια τῆς ὑπεύθυνης συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς νὰ καθορίσει ἐπακριβῶς ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας ἀρχὴ ἓνα συγκεκριμένο πρόγραμμα-πλαῖσιο ἔρευνας κατὰ τομεῖς, ὥστε νὰ γίνεи κατορθωτό, καὶ νὰ καλυφθεῖ ἡ πολυσχιδῆς προσωπικότητα καὶ ἡ πλούσια δραστηριότητα τοῦ μεγάλου Μακεδόνα, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξεταστοῦν οἱ παντοδαπὲς ἐπιπτώσεις τοῦ φαινομένου «Ἀλέξανδρος» στὴν διαμόρφωση τοῦ πολιτισμοῦ τῶν σύγχρονων τῆς ἐποχῆς λαῶν καὶ στὴν κατανόηση τοῦ ἔργου καὶ τοῦ χαρακτῆρα πλῆθους ἡγεμονικῶν μορφῶν ὡς καὶ τὸν 19ο μ.Χ. αἶωνα. Ἄφου μόνον ἔτσι ἡ πολυδιάστατη, πρωτοφανῆς στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, σχεδὸν μυθικὴ μορφή τοῦ «κτίστου» μιᾶς νέας ἐποχῆς, θὰ ἀποκτοῦσε τὴ διαχρονικὴ τῆς ἀξία, καὶ ἀσφαλῶς θὰ εἶχε πραγματικὸ ἀντικείμενο ὁ ὑπότιτλος τοῦ τόμου-ἀφιέρωμα «230 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του». Ἐτσι, ἐνῶ ἀπὸ τὸ συλλογικὸ ἔργο ἀπουσιάζουν μελέτες πού θὰ ἐξέταζαν τὸν Ἀλέξανδρο ὡς πρότυπο τῶν διαφόρων ἐλληνιστικῶν ἡγεμόνων, τῶν ρωμαίων στρατηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων, τῶν βασιλέων καὶ πριγκίπων τῆς Ἀναγέννησης καὶ τῶν Νεωτέρων χρόνων (πρβλ. γιὰ παράδειγμα τὰ ἄρθρα καὶ τὶς μελέτες: D. Michel, *Alexander als Vorbild für Pompeius, Caesar und M. Antonius*, 1967 (Latomus 94) O. Weippert, *Alexander-Imitatio und römische Politik in republikanischer Zeit*. Διατριβὴ Würzburg 1972, A. Heuss, *Alexander der Grosse und die politische Ideologie des Altertums*. *Antike und Abendland* 4, 1954, 98 κ.έ.—G. Wirth, *Alexander and Rom*. *Fondation Hardt Entretiens* 22, 1975, 200 κ.έ.—*Alexander der Grosse in den Offenbarungen der Griechen, Juden, Mohammedaner und Christen*. *Deutsche Akademie d. Wissenschaften zu Berlin* 1956, τόμος 3, κ.λ.), μελέτες σχετικὲς μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν πολιτισμῶν τῆς Ἀνατολῆς στὴ διαμόρφωση τῆς πρὶν ἀπὸ τὴν κατάκτηση καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὴν ἐλληνικῆς Τέχνης (βλ. τὴν ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέροντος πρόσφατη ἔκθεση στὸ *Oriental Institute* τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ

Σικάγου μὲ εὐρήματα ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές στὰ ἐρείπια τοῦ πυρπολημένου ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο ἀνακτόρου τῆς Περσεπόλεως), ἡ ἀκόμη καὶ ἄρθρα ποὺ θὰ διερευνοῦσαν τὸ φαινόμενο τῆς ἀλεξανδρολατρίας στὴν Μακεδονία τοῦ Γ' μ.Χ. αἰώνα (πρβλ. γιὰ παράδειγμα J. Gagé, *Alexandre le Grand en Macédoine dans la Ière moitié du III siècle ap. J.-C. Historia* 24, 1975, 1-16), τὴν παρουσία τοῦ Ἀλεξάνδρου στὸ Βυζάντιο καὶ στὸν νεοελληνικό κόσμο, παρατηρεῖται ἀντίθετα μιὰ ἀνισομερὴς διαπραγμάτευση ὀρισμένων καὶ μόνον θεμάτων, χωρὶς νὰ προσφέρεται μιὰ κάποια συγκεκριμένη ἐξήγηση γιὰ τὴν προτίμηση αὐτή.

Ἀποτελεσμα: Στὰ τέσσερα ἄρθρα ποὺ ἀναφέρονται στὴν παρουσία τοῦ Ἀλεξάνδρου στὴν Ἀνατολή καὶ στὸν ἑλληνοϊνδικὸ πολιτισμὸ (Saifur Rahman Dar, *Toilet Trays from Gandhara and Beginning of Hellenism in Pakistan*, σελ. 49-87, Θ. Σαράντη, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀπὸ Ἀνατολή, σελ. 89-106, Ahmad Hasan Dani, *In the Footsteps of Alexander the Great*, σελ. 117-130 καὶ J. Borchhardt, *Alexander und das Königsornat*, σελ. 189-198), μόνον ἓνα ἀντιπαράθετα ἀπὸ τὸν κύκλο: «Ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Τέχνη» (P. W. Lehmann, *A new Portrait of Alexander the Great*, σελ. 183-187), καὶ στὰ τρία ποὺ διαπραγματεύονται τὸ πολιτιστικὸ ἔργο του (Δ. Κανατσούλη, *Τὸ πολιτιστικὸν ἔργον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου* σελ. γγ'-κδ', P. Pédech, *L'expédition d'Alexandre et la science grecque*, σελ. 135-156 καὶ Fr. Schachermeyer, *Alexanders Weg in die Zukunft*, σελ. 1-19), ἀντιστοιχοῦν δύο μὲ θέματα τὸν μῦθο ποὺ δημιουργήθηκε γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομά του (P. Collart, *La légende d'Alexandre à Philippires*, σελ. 21-25 καὶ Ἀ. Ἀλώου, Ἡ δὴθεν αἰθιοπικὴ καταγωγή τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἔνα τὴν ἐσωτερικὴ πολιτικὴ (Δ. Κανατσούλη, Ἀλληλογραφία Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀντιπάτρου σελ. 107-116). Ἡ Γλωσσολογία ἐκπροσωπεῖται μὲ τὸ ἄρθρο τοῦ E. Çabej, *Der Name «Alexander» in der albanischen Volkssprache*, σελ. 157-159, οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις (καὶ ὅσο ἀπὸ αὐτὲς μόνον ὅσες ἔλαβαν χώρα στὸν χῶρο τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου) μὲ δύο ἄρθρα (A. Fol, *La route d'Alexandre le Grand en Thrace au printemps de 335 av.n.è.*, σελ. 131-133 καὶ N. G. L. Hammond, *The March of Alexander the Great on Thebes in 335 BC*, σελ. 171-181), ἐνῶ τὸν ἴδιο τὸν μακεδονικὸ στρατὸ ἀφοροῦν τρία ἄρθρα (G. T. Griffith, «*Λευγαίαν*» at Arrian An. 2.9.3, σελ. 161-170, Δ. Σαμσάρη, Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος καὶ ἡ ψυχολογικὴ ὀργάνωση τοῦ στρατοῦ, σελ. 199-229 καὶ Minor M. Markle III, *Weapons from the Cemetery at Vergina and Alexander's Army*, σελ. 243-267). Τέλος μὲ τὴν παιδεία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀσχολεῖται τὸ ἄρθρο τοῦ Θ. Σαδικάκη, *Οἱ πρό τοῦ Ἀριστοτέλους διδάσκαλοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου*, σελ. 231-241 ἐνῶ «ἄσπτερη» παραμένει ἡ μελέτη τοῦ Ἀ. Τσοπανάκη, Ὁ Ἀλέξανδρος στὸν Ὑφασί, σελ. 24-47, μᾶλλον φιλοσοφικὸ δοκίμιο μὲ ἀφορμὴ τὸν Ἀλέξανδρο ( ), ὅπως ὀλίποτε ὁμως ἐνδιαφέρουσα θεώρηση τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων.

Ἡ ἔλλειψη συντονισμοῦ στὴν ἐπιλογή καὶ κατανομὴ τῶν θεμάτων καὶ ἡ διαπραγμάτευση τοῦ ἴδιου ἢ παραπλήσιου ἀντικειμένου ἀπὸ περισσότερους τοῦ ἐνὸς μελετητὲς ἔχει ἀναπόφευκτα καὶ μιὰ ἐπιπλέον ὁσμην γιὰ τὴν οἰκονομία τοῦ ἔργου ἐπίπτωση, ἀφοῦ ὁρισμένες φορές τὰ ἴδια γεγονότα παρατίθενται καὶ σχολιάζονται σὲ περισσότερες τῆς μιᾶς περιπτώσεις. Παράδειγμα: Τὸ γνωστὸ θέμα-πρόβλημα τῆς προσκυνήσεως-θεοποιήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου (τὶς νεώτερες ἀπόψεις περὶ τοῦ ὁποίου φαίνεται νὰ ἄγνοοῦν οἱ περισσότεροι ἀπὸ ὄσους στὸν τόμο ἀναφέρονται σ' αὐτὸ) ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Δ. Κανατσούλη (σελ. ιζ' κ.ἑ.), τὸν Ἀ. Τσοπανάκη (σελ. 41 κ.ἑ.) καὶ τὸν Δ. Σαμσάρη (σελ. 205-208).

Ὁ τόμος, ὅπως ἀναφέρθηκε, περιλαμβάνει δέκα ὀκτὰ μελέτες —μαζὶ μὲ τὴν Ἐισαγωγή, δέκα ἐννέα. Ἀπὸ αὐτὲς, πραγματικὰ πρωτότυπες, μελέτες δηλαδὴ ποὺ χαρακτηρίζονται γιὰ τὴν συμβολὴ τους στὴν ἐπίλυση προβλημάτων τῆς ἱστορικῆς ἐρευνας περὶ τὸν Ἀλέξανδρο ἢ γιὰ τὴν παρουσίαση καὶ διαπραγμάτευση νέου ὕλικου, θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν ὅπως ὀλίποτε οἱ μελέτες τοῦ Saifur Rahman Dar (παρουσιάζει καὶ ταξινομεῖ σὲ σύνολα κατὰ εἰκονογραφικὰ θέματα ποὺ προσπαθεῖ νὰ χρονολογήσει, τοὺς ἑλληνοιστιτικῆς ἐμπνευστῆς ἀνάγλυφους λίθινους «δίσκους καλλωπισμοῦ» ἀπὸ τὴν Gandhara), τὸν Δ. Κα-

νατσούλη (ἐπανεξετάζει μὲ κριτικό πνεῦμα τίς συγκεντρωμένες ἀπὸ παλιὰ πηγές τίς σχετικές μὲ τὴν μαρτυρούμενη ἀλληλογραφία μεταξύ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀντιπάτρου), τοῦ P. Pédech (σὺν ἄλλοις «βηματιστῆς» παρακολουθεῖ τὸν ἱστοριοδίφη Ἀλέξανδρο καὶ ἀπαρθμεῖ σὲ ἐνόητες τὰ ἐπιτεύγματα τῶν ἐλλήνων ἐπιστημόνων τῆς ἀκολουθίας του), τοῦ G. T. Griffith (προτείνει τὴν ἔξυπνη διόρθωση τοῦ χωρίου «Λευγαίαν καλουμένην (Ἰλνν)» τοῦ Ἀρριανοῦ, ἄν. 2.9.3, σὲ «Λυγκίαν»), τῆς Ph. Lehmann (ἀναγνωρίζει πορτραῖτο τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τὸν Σκόπα σὲ προτομή στὸ ἐσωτερικὸ φατνώματος ἀπὸ τὸ Πρόπυλο τοῦ Τεμένους τῶν Μεγάλων Θεῶν στὴν Σαμοθράκη), τοῦ J. Borchhardt (ἀσχολεῖται μὲ τὴν τυπολογία τοῦ «βασιλικοῦ διαδήματος» ποῦ ἔφερε ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν ἀνακήρυξή του σὲ βασιλεῦς τῆς Ἀσίας), τοῦ A. Fol (προτείνει τὴν κατὰ μῆκος τοῦ Ἐβρου ὁδὸ, ὡς ὁδὸ εἰσελάσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου στὴν Θράκη τὸ 335 π.Χ.). Τὸ ἄρθρο τοῦ N. G. L. Hammond, στὴν πραγματικότητα εἶναι ἀνάπτυξη τῶν θέσῶν του στὸ βιβλίον τοῦ Alexander the Great. King, Commander and Statesman, 1980, ἐνῶ ἔκείνο τοῦ Minor M. Markle III, λεπτομερέστερη παρουσίαση τῶν ὄσων ἀνακοίνωσε στὸ συνέδριο τῆς Washington τὸ 1980, καὶ ποῦ πρόκειται νὰ δημοσιευτοῦν στὸν προσεχῆ τόμο τῶν Studies in the History of Art τῆς National Gallery. Οἱ ὑπόλοιπες μελέτες, στὴν πλειονότητά τους, ἐπαναλαμβάνουν ἢ στὴν καλύτερη περίπτωση, συνοψίζουν γνωστά συμπεράσματα καὶ θέσεις (π.χ. ἡ περίπτωσις τοῦ ἄρθρου τοῦ Σαράντη). Τὸ ἄρθρο, τέλος, τοῦ Ahmad Hasan Dani εἶναι ἀπαράδεκτο: μεταφράσεις τοῦ Ἀρριανοῦ, γιὰτὶ περὶ παραθέσεως ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὸ ἔργο του εἶναι ὁ λόγος, ὑπάρχουν καλύτερες.

Μερικὲς παρατηρήσεις σὲ ὀρισμένες ἀπὸ τίς ἐπὶ μέρους προσφορές:

Ἐ Saifur Rahman Dar (σελ. 56 κ.έ.) θὰ ἦταν σκόπιμο, ἂν ὄχι προτιμότερο, στὰ πρότυπα τῶν λεγομένων «δίσκων καλλωπισμοῦ» τῆς Gandhara νὰ προσθέτετε καὶ τὰ πῆλινα «ἐμβλήματα» τῶν ἐλληνιστικῶν πῆλινων πυξίδων ἀπὸ τὸν μακεδονικὸ καὶ τὸν θεσσαλικὸ χῶρο (πρβ. τελευταία συγκεντρωμένα καὶ γνωστά ἀπὸ παλιὰ παραδείγματα μὲ βιβλιογραφία στὸ βιβλίον τῶν Στ. Δρούγου-Γ. Τουράτσογλου, Ἑλληνιστικοὶ λαξευτοὶ τάφοι Βεροίας. Δημοσιεύματα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου, ἀρ. 28, Ἀθήνα 1980, 163-167, πίν. 69-72) ἢ καὶ τὰ παρόμοια σὲ κοσμήματα καὶ σκευὴ ἀπὸ πολῦτιμο ὕλικό (πρβ. Στ. Δρούγου-Γ. Τουράτσογλου, ὁ.π.), ἀφοῦ καὶ πλησιέστερα πρὸς τοὺς «δίσκους» ποῦ παρουσιάζει, βρίσκονται, καὶ λόγω καταγωγῆς τους (μακεδονικά), φυσικὸ εἶναι νὰ χρησίμευσαν αὐτὰ κυρίως ὡς «ὑποδείγματα» γιὰ τίς ἀπομιμήσεις-παραλλαγές τους. Ὅσον ἀφορᾷ στὸν ὄρο «Κάλυκες τῆς κοροπλαστικῆς» ποῦ χρησιμοποιεῖ (σελ. 57) γιὰ τὰ πῆλινα, σὲ σχῆμα κάλυκα ἄνθους, δημιουργήματα τῆς κοροπλαστικῆς, συνήθως μὲ ἕναν ἢ σπανιότερα μὲ περισσότερους ἔρωτες στὸ ἐσωτερικὸ (πρβ. Γ. Τουράτσογλου, Μιά «Ἀρεθούσα» καὶ ἄλλα πῆλινα εἰδῶλια ἀπ' τὴ Χαλκιδικὴ στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης, BCH XCII, 1968, 56-70 καὶ 71 εἰκ. 8-14 καὶ πίν. XIII, ποῦ εἶναι καὶ ἡ σωστὴ παραπομπή), αὐτὸς ὀφείλεται σὲ παρεξήγηση τῶν ὄσων συμβουλευτήκε.

Ἡ ἄποψη τοῦ N. G. L. Hammond, Alexander the Great. King, Commander and Statesman 1980, 45 κ.έ., τελείου γνώστη τοῦ μακεδονικοῦ καὶ ἡπειρωτικοῦ χώρου, σχετικά μὲ τὴν ὁδὸ ποῦ ἀκολούθησε ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν ἐκστρατεία του στὴν Θράκη τὸ 335 π.Χ., διὰ τῶν στενῶν δηλ. τοῦ Ροῦπελ, φαίνεται πειστικότερη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ A. Fol. (σελ. 131 κ.έ.): Ὁ αἰωνιδαισμός, ἄρα καὶ ἡ ἐπιλογή καὶ τῶν περισσότερο δόσβατων, πλὴν ὁμως συντομότερων ὁδῶν, ἦταν πάντα ἕνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς στρατιωτικῆς ἰδιοφυΐας τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἐ Θ. Σαράντης (σελ. 89 κ.έ.) φαίνεται νὰ ἀγνοεῖ, γι' αὐτὸ καὶ δὲν συμπεριλαμβάνει στὴν βιβλιογραφία ποῦ παραθέτει, τὰ βιβλία τῶν D. Sellwood, An Introduction to the Coinage of Parthia 1971 καὶ M. Mitchiner, Indo-greek and Indo-scythian Coinage, I-X, 1975-1976, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄρθρο τῶν E. Παναγιωτίδου-Μ. Οἰκονομίδου, Συλλογὴ Ἰ. Βασιλείου,

ΑΔ 28, 1973, σελ. 71-96, δπου μὲ νέα στοιχεία ἐπιχειρεῖται ἀναχρονολόγησι πολλῶν ἀπὸ τοὺς ἐπίγονους βασιλεῖς καὶ δυνάστες τῶν νέων χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ τυπογραφικὰ λάθη, ἡ παράθεσι τῶν ὁποίων ἐδῶ μόνον ὡς δειγματος χάριν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆι, δὲν δίνουν τὴν ἐντύπωσι ὅτι ὀφείλονται πάντοτε στὸν «δαίμονα τοῦ τυπογραφείου»: Στὶς σελ. 55 καὶ 56 τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγλοῦ αἰγυπτιολόγου F. Petrie μετατρέπεται σὲ Pertri, στὴν σελ. 76 ὕποσ. 7 ὁ σωστός τίτλος τοῦ βιβλίου τῆς S. Mollard-Besques εἶναι Catalogue raisonné des figurines en terre-cuite, grecs et romains..., στὴν σελ. 68 ὕποσ. 1 τὸ Repertoire πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ Répertoire, τὸ zur Hunmanität σελ. 225 ὕποσ. 3 θὰ πρέπει νὰ γίνῃ zur Humanität, καὶ τὸ Eifersucht τῆς σελ. 19, Eifersuct. Ἡ παραπομπή, τέλος, ἀρ. 1 τῆς σελ. 267 θὰ πρέπει νὰ ἔχει ὡς ἐξῆς: Andronicos (above, p. 257 n. 1) 91-107. Πρωτότυπο τὸ Greeceland (sic) τῆς σελ. 59 ἀντὶ τοῦ Greece ἢ τοῦ Mainland Greece. Ἄτυχο καὶ τὸ ἐμφανὲς λάθος στὸν τίτλο τοῦ ἄρθρου τοῦ A. Fol (σελ. 131) ποὺ δίνει τὴν ἐντύπωσι εἰσαγωγῆς νέου τρόπου χρονολόγησις, ἀντὶ τοῦ ἀγαπτοῦ στὶς σοσιαλιστικὲς χώρες αν(ant) η(otre) ἔ(re).

Στὸν τιμητικὸ τόμο-ἀφιέρωμα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν γιὰ τὰ 2300 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, οἱ παρένθετοι πίνακες φωτογραφιῶν, καὶ ἰδιαίτερα ὁ ἐγχρωμος πρὶν ἀπὸ τὴν σελίδα τοῦ τίτλου τοῦ βιβλίου στὸ ἐσωτερικόν, μὲ τὸ πορτραῖτο τοῦ Ἀλεξάνδρου στὸ Μουσεῖο Πέλλας, ἀποδίδουν σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ τὰ ἀπεικονιζόμενα. Ἀντίρρηση στὸ κατὰ πόσον ὁ χάρτης μετὰ τὴν σελ. 176, μὲ τὴν πορεία τοῦ Ἀλεξάνδρου στὴν Θήβα, γραφικὴ ἀπεικόνισι τῶν ὄσων ὑποσηρῖζει στὸ ἄρθρο τοῦ Ὁ. N. G. L. Hammond, δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ εἶχε σχεδιαστεῖ ὄχι ὡς σκαρίφημα ἀλλὰ μὲ τὴν μορφή μὲ τὴν ὁποία ἐμφανίζεται στὸ βιβλίον τοῦ ἴδιου αὐτοῦ ἀγγλοῦ ἱστορικοῦ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο (βλ. παραπάνω).

Ἡ ἔλλειψι, τέλος, εὔρετηριῶν κυρίων κλπ. ὀνομάτων, πραγμάτων καὶ τοπωνυμιῶν, ἀλλὰ καὶ φωτογραφικῶν πινάκων, ἀσφαλῶς δὲν εἶναι πρὸς ὄφελος τοῦ ἀναγνώστη.

Νομισματικὸ Μουσεῖο, Ἀθήνα

ΓΙΑΝΝΗΣ Π. ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ὡς πρὸς τὴν ἀνωτέρω κριτικὴ τοῦ κ. Τουράτσογλου ἡ Ἐπιτροπὴ ἔχει νὰ παρατηρήσει τὰ ἐξῆς: Τὰ ἄρθρα τοῦ τόμου συγκεντρώθηκαν μὲ μεγάλη δυσκολία καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ ἐκφράζει ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὴ λύπη τῆς, γιατί, παρὰ τὶς ἐντονὲς προσπάθειες ποὺ κατέβαλε γιὰ τὴ συγκέντρωσι ὑλικοῦ ἀντάξιου πρὸς τὴ μεγάλη προσωπικότητα τοῦ μεγάλου Μακεδόνα, δὲν βρῆκε τὴν προσδοκώμενη ἀναπόκρισι κυρίως ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἐπιστήμονες. Ἐτοί ἡ Ἐπιτροπὴ ἀναγκάστηκε νὰ περιοριστεῖ στὶς λίγες ἐργασίες ποὺ ἔλαβε κατὰ ἀραιὰ χρονικά διαστήματα καὶ νὰ μὴ μπορέσει νὰ τὶς κατατάξῃ κατὰ εἰδολογικά θέματα ἰσομερῶς, ὅπως ἦταν τὸ ἀρχικὸ τῆς πρόγραμμα. Ἐτοί κατέληξε στὴν ἀπόφασι νὰ δημοσιεῖαι τὶς ἐργασίες κατὰ τὴ σειρά παραλαβῆς τους. Ὡς πρὸς τὴς παρατηρήσεις τοῦ κ. Τουράτσογλου γιὰ τὴν ἔλλειψι εὔρετηριῶν, ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν θεώρησε αὐτὰ ἀπαραίτητα, λόγω —δυστυχῶς— τῆς μικρῆς ἐκτάσεως τοῦ τόμου.